MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA SAVODGA O’RGATISHNING METODIK USULLARI

Tilovova Zuxra

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat Universiteti

Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim fakulteti 302- guruh talabasi

Annotatsiya: Tarbiyalanuvchilar uchun tovushlarni ajtata olish muhimligi, shu qatorda tarbiyachilarning mashg’ulot davomida bolalarning savodxonligini oshirish muhimligi haqida so’z yuritiladi.

Kalit so’zlar: Tarbiya, ta’lim , nutq, bo’g’in, tovush , harf,tarbiyalanuvchi , savod ,maktabgacha ta’lim.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, 2016-yil 29-dekabrdagi “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707-sonli, 2017-yil 9-sentyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-sonli qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 iyuldagi “Maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 528-son, 2019 yil 13- maydagi “Maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-sonli qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur o‘quv qo‘llanmadan foydalanish mumkin.

Ma’lumki, bolalarga savod o’rgatish maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tayyorlov guruhlarida amalga oshirishga alohida e’tibor berilmoqda.

Bolalar nutqidagi so’zlardan tovushlarni ajratib olib tahlil qilish, ular haqida nazariy, amaliy tushunchaga ega bo’lish, ya’ni so’zlarga, so’zni bo’g’inlarga,

bo’g’inni tovushlarga bo’lib tahlil qilish bolalarga savod o’rgatishning asosi hisoblanadi.

Tabiiyki, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalar, tovush eshitish, talaffuz qoidalariga amal qilmaydigan turli toifadagi xususiyatlarga ega bo’lgan kichkintoylardan iboratdir. Shu bois, har guruhda faoliyat olib boradigan tarbiyachilarning savod o’rgatishdagi dastlabki vazifasi bolalarning tovush eshitish qobiliyatlarini taraqqiy ettirishdan ibrat bo’lmog’i lozim. Bu o’rinda, so’zni bo’g’inga, bo’g’inni esa tovushga bo’lishni o’rgatishdan boshlamog’i maqsadga muvofiqdir.

Tajribali, savod o’rgatish amaliyotidan yaxshi xabardor tarbiyachi ishni avvalo, kesma harflardan foydalanib so’z tuzish va so’zni o’qish usulidan foydalanishga harakat qiladilar. Chunki, kesma harflar bolalarga savod o’rgatishga samarali natijalar beradi.

Bolalar dastlab kesma harflardan so’z tuzishga va yozishga qiynalishlari tabiiy bir holdir. Keyinchalik, ular har tovushni yaxshi tanib, bilib olganlaridan so’ng kesma harflar bilan ishlash ko’nikmasi hosil bo’la boshlaydi va o’yin singari qiziqarli mashg’ulotga aylana boradi.

Bolalarga savod o’rgatishning eng muqobil usullaridan biri bu so’zlarni bo’g’inga bo’lib o’qishga o’rgatishdan iboratdir. Sirtdan qaraganda bu usul oddiy, oson yo’ldek ko’rinsada, kichik bolalarni bu usulga moslashtirish anchayin qiyin mashg’ulot hisoblanadi. Bolalar so’zlarni bo’g’inga bo’lib o’qishdan ko’ra harflab o’qishga moyilroq bo’lib, e’tibor berishmasa harflab o’qish ko’nikmasiga odatlanib qoladilar. Shuning uchun tarbiyachi bolalarga savod o’rgatish jarayonida bolalar bilan yakkama-yakka ish olib borishi, ulardan tovushlarni birikma hamda to’g’ri talaffus etishlarini talab qilish lozim. Har bir tovush va harfni to’g’ri talaffuz qilishi bo’yicha olib borishgan mashg’ulotda tahlil va talqin qilishi usulidan foydalanishga to’g’ri keladi. Bu usullar bolalarning o’qish va yozish malakalarini ongli ravishda o’zlashtirishlariga imkon beradi,.

Bolalarda o’qish malakasini hosil qilish avvalo mashg’ulotni to’g’ri tashkil qilish o’rgatiladigan tovush-harfga mos ko’rgazmali qurollarning dastlab, sodda

keyinchalik bir oz murakkabga qarab yo’nalishi bo’g’in, so’z va jadvallardan o’rinli foydalanish, mashg’ulotda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida keng qo’llaniladigan o’yin mashg’ulotlaridan foydalanish bolalarning diqqat – e’tiborini tortish barobarida qiziqarli, zavqli holatni vujudga keltiradi.

Aytaylik, bolalarga savod o’rgatishga tayyorgarlik davrida, oddiy suhbatni tashkil etishga, rangli, chiroyli tabiatni aks ettirgan suratlardan, oila a’zolari va ularning bolalar bilan bo’lgan munosabatlari xususida bo’lishi mumkin. Shuningdek, boshlang’ich sinflarning birinchi sinflari uchun tuzilgan “Alifbe”dagi har bir sahifasida turli rasmlar o’tiladigan mavzuga mos tarzda ishlangan rasmlardan ham foydalanish mumkin. Bu turli mavzularga doir bo’lgan rasmlar bolalarning diqqatini tortish barobarida ularning so’z boyligini oshirishga, tasavvurlarini kengaytirishga, fikrlashlarini o’stirishga imkon beradi.

Masalan, “Alifbe” darsligida yoz, kuz, qish, bahor fasllari aks etgan rasmlar, tabiat manzalarining bolalarning e’tiborini tortadigan lavhalaridan rasmlar beilgan. Tarbiyachi mazkur rasmlar asosida suhbat o’tkazishi tabiatning tilsimli, sirli qirralarini anglab olishlariga katta yordam beradi. Ayni paytda, o’zlari tushunmagan, anglamagan o’rinlariga doir, kutilmagan savllar berishlari mumkin. Tarbiyachi imkoni boricha bolalarning savolariga soda, oddiy nutq bilan javob berishi, savoldagi maqsadni yanada oydinlashtirishi, qo’shimchalar kiritishi lozim.

Bolalar tabiat hodisalariga doir savollar berarkan, shu bilan bir qatorda, o’z shaxsiy fikrlarini hali bayon qilishni xush ko’radilar. Ayrim holatlarda, oila a’zolari bilan tabiatga qilingan sayohat ta’surotlarini o’rtoqlashishni, hikoya qilib berishni hoxlaydilar. Tarbiyachi bunday hollarda bolalarga imkon berishi va boshqa bolalarni ham suhbatga jalb etishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida keng qo’llanadigan usullardan biri bolalarning diqqatini tortadigan, ular ko’rib, ushlab ko’radigan ashyolardir. Bolalar bu ashyolarning bajaradigan vazifasini bilishga juda qiziqadilar va tarbiyachiga qator savollar bilan murojaat qiladilar.

Masalan, bolalar iste’mol qiladigan sabzavotlar, mevalarni olib ko’raylik: tarbiyachi aynan shu mavzuga doir suhbatni tashkil etishi uchun guruhga turli

sabzavot va mevalarni olib kelib bolalarga namoyish qilsa suhbat qiziqarli va mazmunli bo’lib o’tadi. Suhbat asnosida bolalar sabzavot va ularning turlari, shakllari, rangi, ta’mi, mazasi bir-biridan farqini yaxshi bilib oladilar. Ularning nomlari bilan bog’liq qisqa gaplar tuzib, o’zlarining og’zaki nutqlarini namoyish qiladilar.

Tayyorlov guruhlarida so’zni bo’g’inga bolishning harakatlar vositasida ham amalga oshirish mumkin. Buning tarbiyachi bolalarni davra qilib o’tqazishi va ularning qo’l harakatlarini diqqat bilan kuzatishi lozim.

1. Bolalarga ikki bo’g’inga bo’linadigan so’zlardan tanlab olib dastlab tarbiyachining o’zi harakat bilan namoyish qilishi lozim. Masalan: 0-na, bo-la, lo-la. Bunda so’zlar bo’g’inlarga bo’linayotganda qo’llar tirsakdan yuqoriga qaratilgan holda pastga qo’yiladi.

2. So’zning bir bo’g’ini aytilganda o’ng qo’l yonlamasiga pastga tushadi. Ikkinchi bo’g’in aytilganda chap qo’l o’ng qo’l ustiga tushadi. O’n va o’ndan ortiq tar-bi-ya-chi qo’-g’ir-choq, o’-yin-choq kabi so’zlarni bo’g’inga bo’lishda bolalar chapak chalishib barmoqlarini bukib sanashlari hm mumkin.

3. Bir necha bo’g’inli so’zlarni talaffuz qilganlarida jajji kaftlarini iyaklariga tirab turib so’zning necha bo’g’indan iborat ekanligini bilishlari bolalar uchun soda va oson harakat turidir.

4. Yana bir usul, bunda birinchi bo’g’inni tarbiyachi aytib, ikkinchi bo’g’inni bolalarga ayttirishi mumkin. Masalan, O tovushidan boshlanadigan so’zlarni olib ko’raylik. O-na, o-ta, o-lim kabi so’zlarni birinchi bo’g’ini bir tovushdan iborat. Uni tarbiyachi boshlab talaffuz qilishi lozim. Qolgan bo’g’inlarni bolalar davom ettirib aytadilar. Natijada, bo’g’inlar qo’shib aytilganda ona, ota, olim so’zlari tuziladi.

Yoki ,o’yin usuli bilan so’zlarni bo’g’inlarga ajratishda bolalarni doira shaklida qator turishiga va to’p yordamida so’zlarni bo’g’inga ajratishga bolalarni o’rgatishi mumkin. Bunda bolalar to’pni bir-biriga otadilar. Otayotgan bola so’zning bo’g’inini aytsa, to’pni ilib olayotgan bola ikkinchi bo’g’inini aytishi, uchinchi bola shu so’zni to’liq talaffuz etishi kerak.

Bu o’yin usuli bilan sizlarni bo’g’inlarga bo’lish,so’zlarni to’g’ri talaffuz qilishlari bolalarga zavq-shavq bag’ishlaydi. Shuningdek, ular hordiq ham chiqaradilar, ham so’zlarni to’g’ri bo’g’inga bo’lishni o’rganadilar. Eng muhimi, bu o’yinlar vositasida, ularga berilayotgan vazifani hech qiyinchiliksiz o’zlashtirib olganlarini sezmay ham qoladilar.

Yuqorida tilga olingan usullarni amalda qo’llashdan kutiladigan asosiy maqsad, bolalarga so’z (bo’g’in)dan, tovush (harf)ni ajratib olishga tayyorlashdan iboratdir.Bolalarga buni o’rgatishdan maqsad bolalarni maktabga tayyorgarligini ta’minlash va savodxonligini o’stirish zarur hisoblanadi. Bolalar tovushlarni, harflarni ,bo’g’inlarni o’rnanishi maqsad qilib olinadi,

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. R. Babayeva . “Nutq o’stirish nazariyasi va metodikasi” Toshkent .”Barkamol fayz media” 2018.

2. N.Bekmirzayev. “ Nutq madaniyati va notiqlik asoslari”. Toshkent .”Fan “nashriyoti.2007

3. A. J .Omontodiyeva . Sh .I. Abdurahimova . “ Nutq madaniyati va uslubiyati”. Toshkent. 2016

4. Azizxo’jayeva N. “ Pedagogik texnalogiya va pegagogik mahorat”.T.D. P. U. 2003.